

وَ دَخَلَ مَعَهُ السَّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي
 أَعْصِرُ خَمْرًا وَ قَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ
 رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ
 مِنَ الْمُحْسِنِينَ (36) قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ
 إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكَمَا مِمَّا
 عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ
 هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (37) وَ اتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي
 إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ
 بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَ عَلَى
 النَّاسِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (38) يَا
 صَاحِبِي السَّجْنَ أَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ
 الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (39) مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ

سَمِيتُوهَا أَنْتُمْ وَ آبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ
 سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ
 ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
 (40) يَا صَاحِبِي السَّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ
 خَمْرًا وَ أَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ
 قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ (41) وَ قَالَ لِلَّذِي
 ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسَاهُ
 الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السَّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ
 (42)

Now with him there came into the prison two young men. Said one of them: "I see myself (in a dream) pressing wine." said the other: "I see myself (in a dream) carrying bread on my head, and birds are eating, thereof." "Tell us" (they said) "the truth and meaning thereof: for we see thou art one that doth good (to all)." He said: "Before any food comes (in due course) to feed either of you, I will surely reveal to you the truth and meaning of this ere

~~~~~

it befall you: that is part of the (duty) which my Lord hath taught me. I have (I assure you) abandoned the ways of a people that believe not in Allah and that (even) deny the Hereafter. "And I follow the ways of my fathers,- Abraham, Isaac, and Jacob; and never could we attribute any partners whatever to Allah: that (comes) of the grace of Allah to us and to mankind: yet most men are not grateful. "O my two companions of the prison! (I ask you): Are many lords differing among themselves better, or the one Allah, supreme and irresistible? "If not Him, ye worship nothing but names which ye have named,- ye and your fathers,- for which Allah hath sent down no authority: the command is for none but Allah: He hath commanded that ye worship none but Him: that is the right religion, but most men understand not. "O my two companions of the prison! As to one of you, he will pour out the wine for his lord to drink: as for the other, he will hang from the cross, and the birds will eat from off his head, (so) hath been decreed that matter whereof ye twain do enquire" And of the two, to that one whom he considered about to be saved, he said: "Mention me to thy lord." But Satan made him forget to mention him to his lord: and (Joseph) lingered in prison a few (more) years.

قید خانہ میں دو غلام اور بھی اس کے ساتھ داخل ہوئے۔ ایک روز ان میں

سے ایک نے کہا "میں نے خواب میں دیکھا ہے کہ میں شراب کشید کر رہا

ہوں۔" دوسرے نے کہا "میں نے دیکھا کہ میرے سر پر روٹیاں رکھی ہیں

اور پرندے ان کو کھا رہے ہیں۔" دونوں نے کہا "ہمیں اس کی تعبیر بتائیے،

ہم دیکھتے ہیں کہ آپ ایک نیک آدمی ہیں۔ "یوسفؑ نے کہا" یہاں جو کھانا
 تمہیں ملا کرتا ہے اس کے آنے سے پہلے میں تمہیں ان خوابوں کی تعبیر بتا
 دوں گا۔ یہ اُن علوم میں سے ہے جو میرے رب نے مجھے عطا کیے ہیں۔ واقعہ
 یہ ہے کہ میں نے اُن لوگوں کا طریقہ چھوڑ کر جو اللہ پر ایمان نہیں لاتے اور
 آخرت کا انکار کرتے ہیں، اپنے بزرگوں، ابراہیمؑ، اسحاقؑ اور یعقوبؑ کا طریقہ
 اختیار کیا ہے۔ ہمارا یہ کام نہیں ہے کہ اللہ کے ساتھ کسی کو شریک ٹھہرائیں۔
 درحقیقت یہ اللہ کا فضل ہے ہم پر اور تمام انسانوں پر (کہ اس نے اپنے سوا کسی
 کا بندہ ہمیں نہیں بنایا) مگر اکثر لوگ شکر نہیں کرتے۔ اے زنداں کے
 ساتھیو، تم خود ہی سوچو کہ بہت سے متفرق رب بہتر ہیں یا وہ ایک اللہ جو سب
 پر غالب ہے؟ اُس کو چھوڑ کر تم جن کی بندگی کر رہے ہو وہ اس کے سوا کچھ
 نہیں ہیں کہ بس چند نام ہیں جو تم نے اور تمہارے آباؤ اجداد نے رکھ لیے
 ہیں، اللہ نے ان کے لیے کوئی سند نازل نہیں کی۔ فرماں روائی کا اقتدار اللہ کے
 سوا کسی کے لیے نہیں ہے۔ اس کا حکم ہے کہ خود اس کے سوا تم کسی کی بندگی

نہ کرو۔ یہی ٹھیک سیدھا طریق زندگی ہے، مگر اکثر لوگ جانتے نہیں ہیں۔

اے زنداں کے ساتھیو، تمہارے خواب کی تعبیر یہ ہے کہ تم میں سے ایک تو اپنے رب (شاہ مصر) کو شراب پلائے گا، رہا دو سر اتوا سے سولی پر چڑھایا جائے گا اور پرندے اس کا سر نوچ نوچ کر کھائیں گے۔ فیصلہ ہو گیا اُس بات کا جو تم پوچھ رہے تھے۔ "پھر اُن میں سے جس کے متعلق خیال تھا کہ وہ رہا ہو جائے گا اس سے یوسفؑ نے کہا کہ "اپنے رب (شاہ مصر) سے میرا ذکر کرنا۔" مگر شیطان نے اسے ایسا غفلت میں ڈالا کہ وہ اپنے رب (شاہ مصر) سے اس کا ذکر کرنا بھول گیا اور یوسفؑ کئی سال قید خانے میں پڑا رہا۔

कैंदखाने में दो गुलाम और भी उसके साथ दाखिल हुए । एक रोज़ उनमें से एक ने कहा, "मैंने ख़ाब देखा है कि मैं शराब कशीद कर रहा हूँ । दूसरे ने कहा, "मैंने देखा कि मेरे सर पर रोटियाँ रखी हैं और परिन्दे उनको खा रहे हैं ।" दोनों ने कहा, "हमें इसकी ताबीर बताइए, हम देखते हैं कि आप एक नेक आदमी हैं ।" यूसुफ़ ने कहा, "यहाँ जो खाना तुम्हें मिला करता है उसके आने से पहले मैं तुम्हें इन खाबों की ताबीर बता दूँगा । यह उन उलूम में से है जो मेरे रब ने मुझे अता किए हैं । वाक़िआ यह है कि मैंने उन लोगों का तरीक़ा छोड़कर जो अल्लाह पर ईमान नहीं लाते और आख़िरत का इनकार करते हैं, अपने

~~~~~

बुजुर्गों, इबराहीम, इसहाक और याकूब का तरीका इखतियार किया है ।
 हमारा यह काम नहीं है कि अल्लाह के साथ किसी को शरीक ठहराएँ
 | दरहकीकत यह अल्लाह का फजल है हमपर और तमाम इनसानों पर
 (कि उसने अपने सिवा किसी का बन्दा हमें नहीं बनाया), मगर अकसर
 लोग शुक्र नहीं करते । ऐ ज़िन्दा के साथियो, तुम खुद ही सोचो कि
 बहुत-से मुतफ़रिक् रब बेहतर हैं या वह एक अल्लाह जो सबपर
 ग़ालिब है? उसको छोड़कर तुम जिनकी बन्दगी कर रहे हो वे इसके
 सिवा कुछ नहीं है कि बस चन्द नाम हैं जो तुमने और तुम्हारे आबा
 व अजदाद ने रख लिए हैं, अल्लाह ने उसके लिए कोई सनद नाज़िल
 नहीं की । फ़रमाँरवाई का इक़तिदार अल्लाह के सिवा किसी के लिए
 नहीं है । उसका हुक्म है कि खुद उसके सिवा तुम किसी की बन्दगी न
 करो । यही ठेठ सीधा तरीक़ए-ज़िन्दगी है, मगर अकसर लोग जानते
 नहीं हैं । ऐ ज़िन्दा के साथियो, तुम्हारे ख़ाब की ताबीर यह है कि तुममें
 से एक तो अपने रब (शाहे-मिस्र) को शराब पिलाएगा, रहा दूसरा तो
 उसे सूली पर चढ़ाया जाएगा और परिन्दे उसका सर नोच-नोचकर
 खाएँगे । फ़ैसला हो गया उस बात का जो तुम पूछ रहे थे ।” फिर उनमें
 से जिसके मुताल्लिक़ ख़याल था कि वह रिहा हो जाएगा उससे यूसुफ़
 ने कहा कि “अपने रब (शाहे-मिस्र) से मेरा ज़िक़र करना ।” मगर शैतान
 ने उसे ऐसा ग़फ़लत में डाला कि वह अपने रब (शाहे-मिस्र) से उसका
 ज़िक़र करना भूल गया और यूसुफ़ कई साल कैदखाने में पड़ा रहा ।